

חובות הלבבות

מעטים הם גדולי ישראל עליהם ניתן לומר שחוללו מהפכה בעם ישראל. רבנו בחיי אבן פקודה הוא ללא ספק אחד מהם, מחבר הספר הנפלא "חובות הלבבות", שהיה מבין ההוגים המקוריים ביותר בישראל. הוא חי לפני כ-900 שנים בספרד וכיהן כדיין.

חידושו העיקרי בספרו הוא למעשה המצאת מקצוע חדש בספרות העברית - לימוד המוסר. תורת המוסר שלו מעמידה במרכז את אהבת אלוהים, אהבה הנובעת מדעת אלוהים. המחבר פונה בראש ובראשונה אל השכל וההיגיון, הוא מבקש לשכנע, לא לאיים ולא לדכא. בדרכו הוא סולל דרך המובילה את האדם בכלל ואת האדם מישראל בפרט להתקרב לאלוהים ולתקן את מידותיו.

הספר עוסק במצוות הדתיות המוטלות על לב האדם ככלל ועל ליבם של ישראל בפרט - 'חובות הלבבות'. חובות אלו שייכות למסגרת המצוות השכליות התלויות בשיקול דעת ובהיגיון. הסולם בו מוביל המחבר את הקורא מציב בהתחלה את דעת אלוהים ובסיום את הדבקות בו. בכך, 'חובות הלבבות' הוא למעשה הספר הראשון בתולדות עם ישראל המפרט בצורה יסודית ושיטתית את עבודת ה' של האדם מישראל.

בחוברת זו לא נוכל להקיף את שערי הספר כולו. מתוך עשרת השערים בחרנו חמישה חלקים מרכזיים בהם מתבלטת במיוחד שיטתו של המחבר ויש בהם כדי ללמד על מגמתו העיקרית בספר זה. אנו תקווה שלימוד חלקים אלו יעורר את הרצון ללימוד הספר כולו.

פרקי הספר הנלמדים במהדורה זו:

- הקדמת הספר - חשיבותם ומרכזיותם של חובות הלבבות על פי התורה.....7
- שער עבודת האלוהים - יצירת הזיקה והקשר בינינו לבין אלוהים.....75
- שער הביטחון - השלכת ייבנו על אלוהים וביטחוננו בו.....143
- שער הכניעה - ההבנה שכל ערכו וכוחותיו של האדם תלויים באלוהיו.....175
- שער התשובה - התשובה לדרך ה' אחרי הסטייה ממנה.....209

משיבים את האמונה אל הלב כולנו מצטרפים ללימוד יומי באמונה כדי להקיף

מסע שורשים מעמיק בספרי היסוד של גדולי הדורות

כדי לדעת

לימוד קבוע שיטתי ומגוון שבסופו תדע את עיקרי האמונה של עם ישראל

כדי להתחבר

לבורא עולם

מה המטרה? להקיף ספרי ראשונים ואחרונים העוסקים בנושאי אמונה ולבנות בתוכנו עולם אמוני עשיר ומסודר.

מתי מסיימים? המחזור הראשון יימשך עד לסוף שנת תשע"ה - שנת השמיטה.

כמה זמן לומדים? מספר דקות מדי יום.

איך לומדים? < מהבסיס: חומרי הלימוד יופצו בחוברות ובמייל.

< להבין: ביאורים להרחבה ולהעמקה.

< יחד: שיעורי אמונה בפריסה ארצית.

בהמשך

משנת הרמב"ם (אגרות, פרקי יסוד במשנה תורה), ספר העיקרים, אמונות ודעות, מהר"ל, חסידות, הרב קוק ועוד מספריהם של רבותינו הראשונים והאחרונים

תוכנית השנה השנייה

תשרי-כסלו: הקדמות הרמב"ם
טבת-אדר א': מהר"ל
אדר ב'-ניסן: דרשות הר"ן
אייר-תמוז: הרב קוק
אב-תשרי תשע"ה: חובות הלבבות

לצפייה בלימוד באינטרנט או לקבלת הלימוד במייל
היכנסו עכשיו לאתר ישיבה או מכון מאיר:

www.yeshiva.org.il

www.meirtv.co.il

הקדמה

הקדמת חובות הלבבות היא מפתח לספר כולו. בהקדמה זו משרטט רבנו בחיי את הסיבות שהניעו אותו לחבר את ספרו. מתוך התבוננות שכלית ומתוך לימוד דברי התורה וחז"ל, נראה שהמצוות המוטלות על הלב תופסות מקום משמעותי וחשוב בעבודת ה'. אך למרות חשיבות התחום הרחב של חובות הלבבות, כלל לא עוסקים בו. כל סוגיית המצוות המוטלות על הלב אינו נושא שנלמד ומדובר דיו בקרב לומדי התורה. הלב נזנח. כשהלב אינו מתפקד כראוי אז הבריאות הרוחנית של האדם לוקה בחסר. כשלומדי התורה עוסקים בצד המעשי והנגלה של התורה, מתוך כוונות נמוכות ולא מטהרים את ליבם. ממילא גם המון העם מושפע מכך ועבודת ה' שלו חסרה וחלקית. רבנו בחיי הניף את הדגל של עבודת ה' הפנימית, העבודה שלב. הוא מוכיח באופן ברור שזהו העיקר של התורה, שעיקר תשומת הלב וההשקעה הנפשית של עובד ה' האמיתי צריכים להיות בטהרת הלב ובחובות המוטלות עליו. לאותם עובדי ה' וכן גם לעצמו, חיבר רבנו בחיי ספר המבאר מצוות אלו. הספר כולל עשרה שערים הכוללים בתוכם את כל החובות המוטלות על הלב בעבודת ה'. הלומד אותם יזכר את ליבו ויגיע למדרגה הרמה של עבודת ה' בשלמות ובתמימות, באופן שפיו וליבו יהיו שווים בעשיית רצון ה'.

ביאורים

ספר 'חובות הלבבות' עוסק בעמידה של האדם מול הקב"ה. איך כל אחד יכול להגיע לעבודת ה' שלמה וזכה. לכן אין מתאים מלפתוח את הספר בשבח והודאה למי שאותו אנו עובדים, הקב"ה.

השבח מתחלק לשני חלקים. החלק הראשון הוא שבח על ייחודו של הקב"ה. ה' הוא היחיד שניתן לומר עליו שהוא אחד ואינו מורכב מכמה גורמים. היחיד שניתן לומר עליו שהוא קדמון. וכן היחיד שמתמיד ללא סוף בטובתו. החלק השני הוא הודאה על בריאת העולם ועל בריאתנו אנו. דרך בריאה זו ניתן לראות את גבורת ה', חכמתו העמוקה וטובו הבלתי פוסק.

ה' לא רק ברא אותנו, אלא גם נתן לנו כלים איך לחיות בצורה נכונה ולימד אותנו מהי הדרך בה נצעד. ולכן הטובה הגדולה ביותר שה' השפיע עלינו היא החכמה. רק על ידי החכמה אנו יכולים לעבוד את ה', ולעשות את רצונו. החכמה יכולה להציל אותנו מכעסו של ה' בעולם הזה ובעולם הבא אם נעבוד אותו בלב שלם.

ישנם שלושה סוגים של חכמות:

חכמת היצירות היא החכמה שכוללת את משפחת חכמות הטבע. בחכמה זו אנו למדים על המתרחש בעולמנו. הביולוגיה, הפיסיקה והבוטניקה הם חלק מאותה משפחה.

חכמת השימוש שהיא כל אותם החכמות שעוזרות לנו להשתמש בעולמנו על מנת להפיק ממנו את המירב הצלחתנו. מתמטיקה ונגינה הם חלק מחכמות אלו העוזרות לנו לחשב דברים או להגיע להרפיה נפשית ולשמחה.

שני סוגי חכמות אלו נמוכים מכיוון שהם עוזרים לאדם לחיות את חייו הגשמיים כאן בארץ. אין בהם הכרה בייחודו של האדם ובחלק הרוחני שקיים בו. חלקים אלו רק עוזרים להפיק מהעולם בו אנו חיים את מירב התועלת וההנאה הגופנית.

חכמת האלוהות היא החכמה השלישית. חכמה זו היא החכמה המיוחדת מכולם. היא החכמה שאינה עוסקת בחיי השעה ובעולם הזה, אלא עוסקת במושגים רוחניים: באמונה, בהכרה במציאותו של ה' ובמושגים כמו נשמה, מלאכים ועוד, והיא השער להבין את תורת ה'.

להצלחת בני ואורה שמאי וכל יוצאי חלציהם הי"ו

הקדמה

אמר המחבר: ברוך יי אלהי ישראל, אשר לו יאות ענין האחד האמתי, הקדמון במציאותו, שבח לה' המתמיד טובתו, אשר ברא כל הנמצאות לאותו על אחדותו, ויצר יצירות לעד על גבורתו, והחל חדשות להעיד על חכמתו וגדל טובו, כדכתיב (תהלים קמה, ד): "דור לדור ישבח מעשיך וגבורתיך יגידו", וכתוב (תהלים קמה, י"ב): "יודוך יי כל מעשיך וחסדיך יברכוכה, כבוד מלכותך יאמרו וגבורתך ידברו, להודיע לבני האדם גבורתי ויכבוד הדר מלכותו".

והגדולה שבטובות, אשר היטיב בהם הבורא לעבדיו המדברים, אחרי המציאות אותם על תקונות הפרתם בהן גמורה והבנתם שלמה, היא החכמה, אשר היא חיי רוחם ונר שכלם, והמביאה אותם אל רצון האלהים, והמצלת אותם מקצפו בעולם הזה ובעולם הבא, פאשר אמר הכתוב (משלי ב, ח): "כי יי יתן חכמה מפיו דעת ותבונה", ואמר אלהיהו (איוב לב, ח): "אכן רוח היא באנשו ונשמת שדי תבינם", ודניאל אמר (דניאל ב, כא): "יהב חכמתא לחימיו ומנדעא לידעי בינה", ואמר הכתוב (ישעיה מח, יז): "אני יי אלהיך מלמדך להועיל מדריךך בדרך תלך".

והחכמה מתחלקת לשלשה חלקים. החלק הראשון חכמת היצירות, שקורין לה בלשון ערב 'אלעלם אלטבעי', והיא חכמת טבעי הגופות ומקריהן. והחלק השני היא חכמת השמוש, שקורין לה בלשון ערבי 'אלעלם ריאצי', והיא חכמת המנין והשעורים, וחכמת הפוכבים, וחכמת הנגון הנקראת מוזיקא. והחלק השלישי קורין לה בלשון ערבי 'אלעלם אלאהי', והיא חכמת האלהות, והוא דעת האל יתברך ודעת תורתו ושאר המשפלות, כנפש וכשכל וכאישים הרוחניים.

וכל חלקי החכמה לפי מחלקת עניניה המה שערים, פתחם הבורא יתברך למדברים להשיג בהם התורה והעולם, אלא שמקצת החכמות הצרף אליהם יותר לענין התורה, ומקצתם הצרף עליהם יותר לתועלת העולם.

ואשר הצרף אליהם יותר לענין העולם היא החכמה התחתונה, אשר היא חכמת טבעי הגופות ומקריהן, והחכמה התיכונה שהיא חכמת השמוש. ושתי החכמות האלה מורות על כל סודות העולם הזה ותועלותיו והנאותינו ממנו, ומורות על כל עניני המלאכות ומיני התחבולות לצרכי הגופות ולעניני קניני העולם.

החכמה היא הגדולה שבטובות

חלקי החכמה

חלקי החכמה הם שערים

החכמות שלצורך העולם

ביאורים

מלבד מעלתה של חכמת האלוהות שהיא עוסקת בעניינים רוחניים ומופשטים, יש בה מעלה נוספת. שלא כמו שאר החכמות, החכמה האלוהית מחייבת את העוסק בה שלא לרצות להשיג מלימודה הישגים כלשהם, בין חומריים ובין רוחניים. היא שונה במהותה משאר החכמות אשר מטרתן היא השגת תועלת לאדם הלומד אותם. חכמת האלוהות עומדת בפני עצמה ואסור להפוך אותה לאמצעי להשגת הישגים כלשהם. הלומד את החכמה הזו על מנת להרוויח משהו - מחלל אותה. הוא מתייחס אליה כאל חכמת חול כמו יתר החוכמות הבאות לשרת אותו, ולא כחכמה אלוהית קדושה.

ישנם שלושה כלים כדי להתחבר אל תורת ה' ולעובדו בשלמות:

- א. השכל הישר והבריא שאינו נגרר אחרי תאוות העולם הזה ולא התעקם ברעיונות משובשים.
- ב. התורה שבכתב.
- ג. התורה שבעל פה - כל המסורת והידיעות שעברו אלינו מדור לדור על ידי חז"ל.

על ידי כלים אלה ניתן להבין מהי עבודת ה' הנכונה והראויה. עבודת ה' מתחלקת לשני חלקים:

חובות האברים: אלו אותן המצוות הדורשות מהאדם לבצע פעולות על ידי גופו. חלק זה מאופיין בכך שניתן לראות בגלוי מי מבצע את חובות האברים הללו ומי אינו מבצע אותן. בנוסף לכך, חובות אלו מחולקות לשתי קבוצות: מצוות שטעמן גלוי וידוע, והשכל מבין מדוע יש לעשותן או להימנע מהן, כמו כיבוד הורים או האיסור לגנוב ולרצוח. בקבוצה השנייה נמצאות מצוות שאין השכל מורה לקיימן, כמו איסור שעטנז ואיסור אכילת בשר בחלב.

חובות הלבבות: אלו אותן המצוות המוטלות על ליבו של האדם, ואינם דורשות מעשה ממשי. גם במצוות אלו יש מצוות עשה כמו האמונה בה' ואהבתו וגם מצוות לא תעשה כמו האיסור לחמוד ולא להרהר בעבירות. במצוות אלו לא ניתן לדעת מי מקיימם ומי לא, מכיוון שהם צפונים וחבויים בתוך נפשו של האדם. חלק זה של מצוות מאופיין בכך שכל המצוות הללו מתיישבות על השכל ומובנות לכל מעמיק מדוע אנו חייבים לקיימן.

הרחבות

• תורה שלא לשמה

אך ללמד אותה כדי להגיע אל הנאות העולם אסור לנו. כמו שמדגיש רבנו בחיי, הרצוי ביותר הוא הלימוד לשמה. אך למעשה: "אמר רב יהודה בשם רב: לעולם יעסוק אדם בתורה ובמצוות אפילו שלא לשמה, שמתוך שלא לשמה בא לשמה" [סוטה כב:]. הסביר רבי חיים מוולוז'ין: "באמת כמעט בלתי אפשר לבא תיכף בתחילת קביעת לימודו למדרגת לשמה כראוי, כי העסק בתורה שלא לשמה הוא שמתוך כך יוכל לבא למדרגת לשמה, ולכן גם הוא אהוב לפניו יתברך, כמו שבלתי אפשר לעלות מהארץ לעליה (לקומה העליונה) אם לא דרך מדרגות הסולם. ולזה אמרו: לעולם יעסוק אדם בתורה ובמצוות אפילו שלא לשמה, אמרם לעולם רוצה לומר בקביעות, היינו שבתחלת לימודו אינו מחוייב רק שילמוד בקביעות, תמיד, יומם ולילה, ואף אם לפעמים ודאי יפול במחשבתו איזה פניה לגרמיה (לצורך עצמו, שלא לשמה) לשום גאות וכבוד וכיוצא, עם כל זה אל ישים לב לפרוש או להתרפות ממנה בעבור זה חס ושלים, אלא אדרבה יתחזק מאד בעסק התורה, ויהא נכון ליבו בטוח שודאי יבוא מתוך כך למדרגת לשמה, וכן הוא גם כן בענין המצוות על דרך זה" [נפש החיים שער ג, ג].

כך ניתן להסביר את הלשון 'אסור', בה השתמש רבנו בחיי: אסור ללמוד שלא לשמה, אבל כשרצונו להתקדם ולהגיע לבסוף לדרגת 'לשמה' - זהו לימוד 'לשמה'.

לעילוי נשמת שאלו בן חיים ומזל ז"ל נכד הרב אפרים טייאר צ"ל

אך החכמה שהצריך אליה יותר אל התורה היא החכמה העליונה, והיא החכמה האלוהית, ואנחנו חייבין ללמד אותה כדי להבין ולהגיע אל תורתנו, אך ללמד אותה כדי להגיע אל הנאות העולם אסור לנו. ואמרו רבותינו (גדלים סב, א): "תנאי, לא להבה את יי אלהיך לשמע בקולו ולדבקה בו" (דברים ל, ט), שלא יאמר אדם אקרא כדי שיקראוני חכם, אשנה כדי שיקראוני רבי, אשנה כדי שאהיה זקן ואשב בשיבה, אלא ללמד מאהבה, וסוף הכבוד לבא". ואמרו (שם): "עשה דברים לשם פעלם, ודבר בהם לשמם, ואל תעשם עטרה להתגדל בהם" ולא קרדם לחתך בהם". ואמרו (עבודה זרה יט, א): "אשרי איש ירא את יי במצותיו חפץ מאד" (תהלים קיב, א) אמר רבי אלעזר 'במצותיו' ולא 'בשכר מצותיו', כדתנן (אבות פ"א, מ"א): "אל תהיו כעבדים המשמשים את הרב על מנת לקבל פרס, אלא הווי כעבדים המשמשים את הרב שלא על מנת לקבל פרס, ויהי מורא שמים עליכם".

מטרת לימוד החכמה האלוהית

השערים לדעת התורה

חלקי חכמת התורה

השערים שפתחם הבורא לדעת תורתו ודתו הם שלשה. האחד מהם, השכל הנצל מכל פגע, והשני, ספר תורתו הנתונה למשה נביאו, והשלישי, הקבלות שקבלנו מקדמונינו שקבלו מן הנביאים עליהם השלום. וכבר הקדים לבראם הרב הגדול רבנו סעדיה ז"ל במה שיש בו די.

אך חכמת התורה מתחלקת לשני חלקים. האחד מהם, לדעת חובות האברים, והיא החכמה הנראית, והשני, לדעת חובות הלבבות, והם המצפוניים, והיא החכמה הצפונה.

חובות האברים: חלקו לשני חלקים. האחד מהם, מצוות שמחייב בהן השכל אפלו אם לא חייב בהן התורה. והחלק השני, מצוות השמע, שאין השכל מחייב בהן ולא דוחה אותן, כאסור בשר בחלב ושעטנז וכלאים והדומה להם כמה שנגעלמה ממנו עלת אסורם ועלת חיוב מה שנתחייבנו מהן. אך חובות הלבבות כל שרשיהן הן מן השכל, כאשר אבאר בעזרת השם.

וכל המצוות הן נחלקות למצוות עשה ולמצוות לא תעשה. ואין אנו צריכין לבאר את זה במצוות האברים, מפני שהן ידועות לכל. אבל אני זוכר מצוות עשה ומצוות לא תעשה שבחובות הלבבות מה שידעמן לי, כדי שיהיה דמיון למה שלא אזכר מהם בעזרת השם יתברך.

מצוות עשה שבחובות הלבבות

וממצוות עשה שבחובות הלבבות, שנאמין כי יש לעולם בורא גראו מאין, ושאיין כמוהו, ושנקבל עלינו יחודו, ושנעבדהו בלבנו, ושנתבונן בפלאי יצירותיו כדי שיהיו לנו לאות עליו, ושנבטח בו, ושנקנע מפניו, ושנירא אותו, ונפחד ונבוש מהשקיפו על נגלותו ונסתרותיו, ושנסתף לרצונו, וניחד מעשינו לשמו, ושנאהב אותו ואת אהביו כדי להתקרב אליו, ונשנא את שונאיו, והדומה לזה, כמה שאינו נראה מן האברים.

הלאווין שבחובות הלבבות

אך הלאווין שבחובות הלבבות, הפך כל אלו, וגם מהם: שלא נחמד ולא נקם ולא נטר את בני עמנו, כדכתיב (ויקרא יט, יח): "לא תקם ולא תטר את בני עמך", ומהם שלא נהרהר בעברות, ולא נתאם, ולא נסכים לעשותם, ומה שדומה לזה, במה שהוא במצפון האדם ולא ישקיף עליו זולתי הבורא, כדכתיב (ירמיהו י, י): "אני יי חוקר לב בתן פליות", וכתיב (משלי כ, כו): "ני יי נשמת אדם חפש כל חדריו בטן".

שהצריך אליה וכו' - הנצרכת ביותר להסתייע בה להבנת התורה. החכמה האלוהית - העוסקת בענייני אמונה ויראת ה'. הנאות העולם - למשל: כדי שיכבדוהו. אשנה - אלמד משניות. עשה דברים לשם פעלם - עשה מצוות להם רצון ה'. עטרה להתגדל בהם וכו' - שמטרת העשייה היא כדי שיכבדוהו. במצותיו - מטרת עשייתו היא המצווה עצמה. והשערים - הדרכים, האמצעיים. השכל הנצל מכל פגע - שכל נקי וישר ללא חשש טעות. הקבלות - תורה שבעל-פה. חובות האברים - חובות הלבבות. הנסתרת, שאינה ניכרת לאחרים האם קיים מצוות אלו או לא. השמע - שנעשות רק מחמת הציווי (שמיעה בקול ה'). ולא דוחה אותן - אין סתירה שכלית לקיומן. עלת - סיבת. שרשיהן - מבוססות ומיוסדות. זוכר - מזכיר. דמיון וכו' - דוגמה. לאות עליו - ההתבוננות בבריאה מלמדת אותנו את החכמה האלקית המופלאה. ושנבטח לרצונו - נשתוקק לעשות רצון ה'. וניחד וכו' - שמעשינו יהיו רק לשם ה' ללא פניות זרות. אהביו - תלמידי חכמים, יראי ה'. הפך כל אלו - הפוך מהמצוות עשה שנמנו לעיל. נסכים - נחליט. ולא ישקיף וכו' - רק הקב"ה רואה את קיום מצוות חובות הלבבות.

ביאורים

חכמת התורה מתחלקת לשני חלקים: המצוות הגלויות הכתובות בתורה, ופירושים של אותם מצוות, אשר אינו כתוב במפורש, אלא הגיע אלינו על ידי דרישת הפסוקים וקבלת חז"ל.

רבנו בחיי חי בתחילת תקופת הראשונים לפני כ-950 שנה. הספרות של חכמי ישראל בזמנו, שביארה את חכמת התורה התחלקה לשלושה חלקים:

א. פרשנות על התורה והנביאים - הביאורים התחלקו לשני סוגים:

1. פירוש מילולי וביאור תוכן פרשיות התורה, שנעשה למשל על ידי רבנו סעדיה גאון.

2. עיסוק בענייני לשון ודקדוק בכתוב, שנעשה על ידי רבנו יונה אבן ג'נאח וסיעתו.

ב. הלכה ספרי ההלכה גם כן התחלקו לשני סוגים:

1. ספרים המחולקים לנושאים הלכתיים המבארים את המצוות המוטלות עלינו בזמן הזה כמו ספר הלכות גדולות.

2. ספרי שאלות ותשובות שהשאירו אחריהם הגאונים.

ג. אמונה - כנגד אמונת ישראל קמו מערערים אשר יצאו בטענות נגד תורתנו. ספרי אמונה נכתבו עם ראיות חזקות לאמינות התורה ואמונת ישראל ופירוכות לאותם דעות כוזבות. דוגמא לספרות זאת הוא הספר 'אמונות ודעות' שכתב רבנו סעדיה גאון.

רבנו בחיי מציין שלא מצא אף ספר העוסק בצורה מסודרת ושיטתית ביסודות המצוות המוטלות על הלב ומבארם.

דבר זה מעורר תמיהה גדולה. כיצד יתכן שעל תחום כל כך נרחב מחלקי התורה אין ספר שמדריך ומורה איך צריך לקיימו? יתכנו כמה סיבות למה עדיין לא נכתב ספר בתחום זה.

הסיבה הראשונה היא המחשבה שגורסת שחובות הלבבות הינו תחום שהוא תוספת על מצוות התורה. עיקר התורה הוא הקיום המעשי של המצוות. הנחת היסוד שעומדת מאחורי גישה זו טוענת שהדבר הכי חשוב בעבודת ה' הוא שנתנהג התנהגות דתית, אך אין זה משנה מה יש בתוך ליבנו. התורה באה לשנות את מעשיו של האדם, אך לא את ליבו ומידותיו. כמובן שהתורה אינה מתנגדת לכך, והיא אף מעודדת את האדם להשתנות מבפנים אך אין זו חובה. מי שנדבו ליבו - יתעלה מדרגה נוספת ויזכך גם את נפשו פנימה. אך מי שלא עשה כן - לא ייענש על כך. כשראו זאת גדולי ישראל הם העדיפו לכתוב ספרים העוסקים בעיקרה של תורת ישראל ובנושאים שכל יהודי מחוייב בהם, שהם האמונה הנכונה בקב"ה וקיום מצוותיו, מאשר להתעסק בעניינים של מידת חסידות.

רבנו בחיי מוכיח שאין הדבר כך. לא רק שהמצוות התלויות בלב הן חובה על כל יהודי, אלא שכל קיום המצוות המעשיות הכולל את חובות האברים תלוי בחובות הלבבות. אם האדם אינו מקיים מצוות אלו הוא אף לא יקיים את המצוות המעשיות. הוא יוכיח את דבריו בימים הבאים.

הרחבות

• בענייני חובות הלבבות

לעמוד על חכמת הענין הנסתר. לעומת המושג 'חובות האברים', שעושה רושם של מושג מוגדר ומעשי, הרי שהמושג 'חובות הלבבות' נשמע מופשט, רגשי, לא-מוגדר ואף בלתי ניתן לשליטה. רבנו בחיי יוצא, בין השאר, כנגד הנחות יסוד אלו בהקדמתו.

רבים מרבותינו האריכו להסביר מדוע ההנחה שלמעלה שגויה. מלבד גדרי ההלכות השייכים לעניינים אלו, יש יכולת לשלוט ולהשפיע על הלבבות כדי לכוונם ליעדים אלו. כתב רבי לוי יצחק מברדיטשוב: "כאשר יתבונן היטב בגדולת הבורא ברוך הוא... אזי יתעורר להיות כלתה וגם נכספה נפשו להתלהב בעריבות מתיקות ידידות, לחפוף ולהשתוקק עבודת ה' בכל עת, ולא יורגש אצלו עבודתו כלל, וכל מה שיעמיק דעתו יותר בהתבוננות השגת גדולת הבורא ברוך הוא - יותר יתלהב ליבו לעבודת ה', ולא יהיה נחשב בעיניו כלום" (קדושת לוי, פרשת ראה). הדרכה זו נרמזת בפסוק "וידעת היום והשבת אל לבבך" [דברים ד, לט]: מתוך הידיעה, ההתבוננות וההעמקה - ניתן להשפיע על הלב.

הרב קוק הוסיף שהידיעה והרצון יכולים להשפיע על מה שהאדם מסוגל לעשות: "הידיעה הברורה מחוללת את הרצון, כשהיא עומדת על הבסיס הטוב. חמדת הטוב כל שהיא מתבררת יותר - כך היא מתחזקת, כל מה שמתברר יותר שהטוב הוא טוב באמת, כן הרצון מתגבר. גבורת הרצון מחוללת את היכולת. למדנו מזה, שהידיעה הרצון והיכולת הנם תמיד אחוזים יחד" [אורות הקודש ג עמ' פז].

ומפני שחכמת המצוות שבתורה על שני ענינים, האחד מהם גלוי והשני נסתר, עינתי בספרי הקדמונים שהיו אחרי אנשי התלמוד, אשר חברו בעניני המצוות חבורים רבים לעמוד על חכמת הענין הנסתר, וראיתי כי כל מה שפגנו לפרש ולבאר איננו יוצא מאחד משלשה ענינים.

האחד מהם, לפרש ספר התורה והנביאים, וזה על שני דרכים, או לבאר פרוש המלות והענינים, כמו שעשה רבנו סעדיה ז"ל ברב ספרי המקרא, או לבאר עניני הלשון והדקדוק והשמוש לכל עבריו וצדדיו ולתקן מלותיו, כספרי בן גנאח ובעלי המסרת, ומי שנהג מנהגם.

והענין השני, לחבר עניני המצוות על דרך קצרה, כספר רב חפץ בן יצליח ז"ל, או מה שאנו חייבים בהן בזמן הזה, כהלכות פסוקות וגדולות והדומה להם, או חלק מלקיחה, כספרי קצת הגאונים בשאלות ותשובות במצוות הגוף ופסקי דינין.

והענין השלישי לישוב עניני התורה בלבבנו בדרכי הראיות ותשובת האפיקורסים, כספר האמונות והדעות, ספר שרשי הדת, וספר המקמץ והדומה להם.

וחקרתי עליהם, ולא מצאתי בהם ספר מיוחד בחכמת המצוות. וראיתי החכמה הזאת, שהיא חכמת חובות הלבבות, שהניחוה ולא חברוה בספר שיהיה כולל שרשיה.

ותמהתי על זה תמה גדולה, עד שאמרתי בלבי, שמא המין הזה מן המצוות, אין אנוחנו חייבין בו מן התורה, אלא שחייבו מדרך המוסר להורות הדרך הנכונה והישרה, וכמוהו כמו התוספות שהם רשות, שאין אנוחנו נתבעין בהם ולא נענשים אם נתעלם מהם, ועל כן הניחו הקדמונים לחברה בספר.

עד שחפשתי על חובות הלבבות מן השקל ומן הפתוב ומן הקבלה אם אנוחנו חייבים בהם אם לאו, ומצאתים שהם יסודי כל המצוות, ואם יארע בהם שום הפסד לא תתכן לנו מצוה ממצוות האברים.

עניני חכמת המצוות

פירוש תורה ונביאים

חיבור עניני המצוות

ספרי אמונה

אין חיבור בחכמת הלבבות

האם חכמת הלבבות היא חובה

ביאורים

קיום המצוות התלויות בלב אינו רק חסידות ותוספת למי שרוצה להתקדש ולהתרום אלא חיוב גמור. רבנו בחיי מוכיח זאת משלושה מקורות, שהראשון שבהם הוא השכל, דהיינו ההיגיון הבריאי והישר. ככלל, רבנו בחיי לא זילזל בשכל האדם ולא חשב שתמיד יש נגיעה אישית במחשבתו של האדם, אלא סמך על השכל והוא מהווה מקור מוסמך להוכחת דבריו של האדם. הקדמת השכל כמקור לראיה לפני התורה ודברי חז"ל מגלה שרבנו בחיי סובר שכאשר אנו באים לבחון כל נושא, אנו צריכים לגשת אליו מתוך חקירה שכלית ומתוך התבוננות עצמית, ורק אחר כך לגשת אל התורה ואל דברי חז"ל ולראות שסברתנו נתמכת בדברי קודשם.

מחשבה מסודרת יכולה להוכיח לנו שמצוות הלבבות הם חיוב גמור כמו חובות האיברים ולא רק חסידות, מצד שלוש ראיות:

א. אנו מורכבים משני חלקים, גוף ונפש. רק על ידי שילובם יחד אנו יכולים לעבוד את ה' ולזכות לדבוק בו. הגוף לבד הוא חתיכת בשר דוממת, ואילו נפש לבד היא חסרת כלים לקיים מצוות בעולם הזה. לכן נתינת צרוף שניהם וחיבורם יחד הוא טובה עצומה של ה'. ומכיוון שהוא הטיב לנו אותם, אנו חייבים להודות לו בכל אחד מהחלקים הללו: בגוף, הגלוי ונראה לעיניים חייבים לקיים מצוות מעשיות, כמו הנחת תפילין ותקיעת שופר. כמו כן בנשמה, אנו חייבים להודות לו על כך שנתן לנו אותה, ולכן יש חיוב לעבוד את ה' גם על ידה. מכיוון שהנפש היא נסתרת, גם עבודת ה' שנעשית על ידה היא נסתרת ועלומה, והיא המצוות המוטלות על הלב כמו אהבת ה' ויראתו.

ב. האדם אינו עושה דבר שהוא אינו חפץ בו. כל מעשינו הם ביטוי של הרצון שלנו לעשותם. לכן לא יתכן לומר שהמצוות התלויות בלב אינן חובה, כי לפי זה לא היה חובה גם לקיים את המצוות המעשיות, מכיוון שהם נעשות רק אם הלב רוצה בכך. ולכן, אם ברור לנו שה' חייב אותנו לקיים מצוות מעשיות, ודאי שהוא גם חייב אותנו לקיים את המצוות התלויות בלב. ג. ברור לנו שה' ציווה שהגוף יעבוד אותו ויקיים מצוות. האיבר הכי חשוב בגוף הוא הלב. הוא המספק חיים ודם לכל איברי הגוף כולם. לכן הוא מוגן ומוסתר בתוך הגוף פנימה. הייתכן שה' יחייב את היד ואת הרגל לקיים מצוות, ואילו על הלב, שהוא החשוב שבכולם, לא יטיל אף מצווה?! זו הסיבה שאנו חייבים לומר שגם הלב חייב לקיים מצוות, והן חובות הלבבות.

הרחבות

• ועם רוחי - גוייתי

הָאָדָם מְחַבֵּר מִנְפֶּשׁ וְגוֹף... וְאֶנְחָנוּ חֵיבִים לְעַבְדוֹ אוֹתוֹ בְּעֵבֹר זֶה עֲבוּדָה גְלוּיָהּ וְעֲבוּדָה צְפוּנָה. הריטב"א מבאר שתיקנו "חכמינו ז"ל לברך על המצוה עובר (קודם) לעשייתה כדי שיתקדש תחלה בברכה, ויגלה ויודיע שהוא עושה אותה מפני מצות ה' יתברך. ועוד, כי הברכות מעבודת הנפש, וראוי להקדים עבודת הנפש למעשה, שהיא עבודת הגוף" [פסחים ז:]. הטעם הראשון המצריך הכנה נפשית למצוה, מתאים לדברי רבנו בחיי כאן, ש'חובות האיברים לא תשלמנה כי אם ברצון הלב וחפץ הנפש לעשותם'. הטעם השני, העוסק ב'עבודת הנפש' ו'עבודת הגוף', מתאים לדברי רבנו בחיי כאן, שמחייב לעבוד את הקב"ה 'עבודה גלויה ועבודה צפונה'.

מדברי רבנו בחיי אלה שמחייבים את העבודה בכל המימדים הקיימים באדם, עולה יסוד חשוב: הדתות האחרות התייאשו מתיקון העולם החומרי, מה שהביא אותן ללכת לאחת משתי קצוות: או פרישה ממנו כדי להתקדש, או שקיעה עמוקה בחומריות, מפאת ייאוש מהיכולת להתקדש. אולם מגמתו של עם ישראל "עומדת להציל את הכל... להציל את הגוף כמו הנשמה, את חיצוניות ההויה כמו פנימיותה, את הרע בעצמו כמו את הטוב, ולא עוד אלא להפך את הרע לטוב גמור, ולהעלות... את העולם היחידי בכל ערכיו החומריים, ואת העולם החברותי בכל סדריו" [אורות הקודש ב עמ' תפח-תפט].

לעילוי נשמת אלי אקוה בן מזל וחביב ז"ל

חיוב חובת הלבבות מהשכל

מִן הַשֶּׁכֶל שְׁאֻמְרֵתִי, כִּי כָּבֵד נִתְבָּרַר לָנוּ, כִּי הָאָדָם מְחַבֵּר מִנְפֶּשׁ וְגוֹף, וְשִׁנְיָהֶם מִטּוֹבוֹת הַבוֹרָא עֲלֵינוּ, הָאָדָם נִרְאָה, וְהַשֵּׁנִי אֵינוֹ נִרְאָה. וְאֶנְחָנוּ חֵיבִים לְעַבְדוֹ אוֹתוֹ בְּעֵבֹר זֶה עֲבוּדָה גְלוּיָהּ וְעֲבוּדָה צְפוּנָה. הַגְּלוּיָהּ, חוֹבוֹת הָאֲבָרִים, כְּמוֹ הַתְּפִלָּה וְהַצּוּם וְהַצְּדָקָה, וְלִמּוּד תּוֹרָה וְלִמְדָה, וְעִשׂוֹת סִפָּה וְלוֹלֵב וְצִיצִית וּמְזוּזָה וּמַעֲקָה, וְהַדּוּמָה לָהֶם, מִמָּה שִׁיִּגְמֹר מַעֲשָׂהוּ עַל יְדֵי חוֹשֵׁי הָאָדָם הַנִּרְאִים. אֵף הָעֲבוּדָה הַצְּפוּנָה הִיא חוֹבוֹת הַלְּבָבוֹת, וְהוּא שִׁנְיָחַד הָאֵל בְּלִבּוֹתֵינוּ, וְשִׁנְאָמִין בּוֹ וּבְתוֹרָתוֹ, וְשִׁנְקַבֵּל עֲבוּדָתוֹ, וְנִירָא אוֹתוֹ, וְנִנְכַנַּע מִפְּנֵיו, וְנִבּוֹשׁ מִמֶּנּוּ, וְנִאָהֵב אוֹתוֹ, וְנִבְטַח בּוֹ, וְנִמְסַר נַפְשׁוֹתֵינוּ אֵלָיו, וְשִׁנְפָּרֵשׁ מֵאֲשֶׁר יִשְׁנָא, וְשִׁנְיָחַד מַעֲשֵׂינוּ לְשִׁמּוֹ, וְשִׁנְתְּבוּנוֹ בְּטוֹבוֹתָיו, וְהַדּוּמָה לָזֶה, מִמָּה שִׁיִּגְמֹר בְּמַחְשַׁבַת הַלֵּב וּמִצְפוּנוֹ מִבְּלֵי אֲבָרֵי הַגּוֹף הַנִּרְאִים מִמֶּנּוּ.

וְיִדְעֵתִי דַעַת בְּרוּרָה, כִּי חוֹבוֹת הָאֲבָרִים לֹא תִשְׁלַמְנָהּ כִּי אִם בְּרִצּוֹן הַלֵּב וְחִפְצֵי הַנֶּפֶשׁ לְעִשׂוֹתָם וְתַאֲוֹת לִבְנוֹ לְפַעֵל אוֹתָם. וְאִם יַעֲלֶה בְּמַחְשַׁבְתָּנוּ שְׂאֵין לְבוֹתֵינוּ חֵיבִים לְבַחַר בְּעֲבוּדַת הַשֵּׁם וְלַחְפֹּץ בָּהּ, יִסְתַּלַּק מֵעַל אֲבָרֵינוּ חֵיבֵי הַמְּצוֹת שְׂאֵנוּ חֵיבִין בָּהֶם, מִפְּנֵי שְׂאֵין מַעֲשָׂה נִשְׁלָם מִבְּלֵי חִפְצֵי הַנֶּפֶשׁ בּוֹ. וְכֵן שִׁנְתְּבָרַר, כִּי הַבוֹרָא חֵיב אֶת אֲבָרֵינוּ בְּמִצְוֹתָיו, לֹא הִיָּה נִכּוֹן לְהִנָּיֵחַ נַפְשׁוֹ וְלִבְנוֹ שֶׁהֵם מְבַחֵר חֲלָקִי עֲצֻמְנוּ, שֶׁלֹּא יַחִיבֵם בְּעֲבוּדָתוֹ כִּפִּי וְיִכְלַתֶּם, מִפְּנֵי שְׁבָהֶם גְּמֹר הָעֲבוּדָה. וְעַל כֵּן נִתְחַיְבְּנוּ בְּחוֹבוֹת גְּלוּיָנוּ וּמִצְפוּנֵינוּ, כְּדִי שִׁתְּהִיָּה עֲבוּדָתָנוּ שְׁלֵמָה וְגִמּוּרָה, וְכוֹלְלַת מִצְפוּנֵינוּ וְגְלוּיָנוּ לְבוֹרָא יִתְבָּרַךְ.

חובת האיברים אינה שלמה בלי רצון הלב

מִן הַשֶּׁכֶל שְׁאֻמְרֵתִי - בפסקה הקודמת נזכר שיש הוכחה שכלית לכך שמצוות הלבבות הן חובה גמורה. הָאָחֵד - הגוף. בְּעֵבֹר זֶה וכו' - האדם צריך לעבוד בשני חלקיו, בגופו ובנפשו. וְלִמְדָה - ללמוד לאחרים. תִּשְׁלַמְנָהּ - תיעשינה בשלמות. שְׂאֵין מַעֲשָׂה נִשְׁלָם וכו' - לא תיתכן עשייה בלי שקדם לה רצון הלב. לֹא הִיָּה נִכּוֹן - אינו מתאים. שְׁבָהֶם גְּמֹר הָעֲבוּדָה - מכוחם האדם מגיע לשלימות עבודתו.

ביאורים

אמנם הוכחנו בראיה שכלית שחובה שהיו מצוות התלויות בלב, אך יתכן שהראשונים סברו שאין זו סיבה לכתוב עליהם ספר מיוחד. כל עוד התורה לא כתבה זאת, אין כאן מצוה שמוטל עלינו לבאר אותה, אלא חובה שכלית גרידא. אך אין הדבר כך. המצוות התלויות בלב מוזכרות בתורה פעמים רבות.

התורה מצווה אותנו על חובות הלבבות כמו שהיא מצווה אותנו על חובות האיברים. יש מצוה לאהוב את ה' כמו שיש מצוה לשמור שבת. מצוות אלו מהוות חלק ניכר בתורה, גם במצוות עשה וגם במצוות לא תעשה. רבנו בחיי מוסיף שהתורה לא רק מונה אותם כחלק ממצוות התורה, אלא אומרת במפורש שכל התורה כולה תלויה בלב: 'כי המצוה הזאת אשר אנכי מצווך היום' (דברים ל, יד), 'שהיא כל התורה כולה, בפ'ך ובלבבך לעשות' [שם]. עיקר קיומה הוא בעשיית הלב. ומכאן שהתורה החשיבה מאוד את החובות המוטלות על הלב.

דברי הנביאים מצאנו תוכחות רבות המדברות על קילקול המידות ועל שחיתות הלב. רבנו בחיי לא מביא דוגמאות לכך מכיוון שזהו עיקר דבריהם של הנביאים. הם עסוקים פחות בתוכחה על זילזול המצוות המעשיות ומדברים בעיקר על סיאוב העם והשלטון ואטימות הלב לזעקת החלשים והנדכאים בחברה.

דברי חז"ל אנו מוצאים פעמים רבות, אפילו יותר מאשר בדברי התורה והנביאים, התייחסות לחובות הלב. ישנם אמירות כלליות, כמו 'רחמנא ליבא בעי'. ישנם סיפורים והנהגות אישיות שקשורים למצוות הלב, ואף ישנה מסכת שלמה שעוסקת כמעט כולה בחובות הלבבות, הלא היא מסכת אבות.

ראיה מעניינת נוספת שמביא רבנו בחיי היא מחובות האיברים עצמם! הלומד את פרטי הדינים של חובות האיברים שם לב שהם קשורים מאוד לכוונת הלב. דינו של אדם המחלל שבת בפרהסיא ישתנה ממוות לחיים אם לא התכוון בליבו לעבור את העבירה החמורה. המעשה לבדו אינו קובע את מצבו הרוחני ואת עונשו אלא כוונת הלב! גם בשכר המצוות אנו מוצאים שעשיית מצוה שלא מתוך כוונה אינה בעלת תוקף רב ולכן אינה מביאה שכר לאדם.

אנו רואים עד כמה התורה, הנביאים וחז"ל החשיבו את המצוות התלויות בלב, אפילו יותר מהמצוות המעשיות, ואף אמרו שהם הבסיס לכל התורה כולה.

הרחבות

• וליבו רחק ממני

שקטב המעשה ועמודו גנויים על פגנת הלב ומצפוניו. דברים בכיוון זה כתב המאירי, לגבי חשיבות ההתבוננות בתוכנו של המצוות והמועדים, שתיבא את האדם להתקדש: "וכשיגיע האדם לאלו הזמנים (המועדים) ולא יחדש בעצמו תכונה להתעורר למה שראוי להתעורר בהם, אבל יקיים אותם דרך פעולת היחס והלשון מצוה מלומדה (מתוך הרגל), מבלי שיתבונן בענין המצוה - לא ימשך לו מן המצוה ההיא מה שכיוון נותנה יתברך להמשך ממנה, ונמצא מחטיא הכוונה. והוא אמרו: "עת לעשות לה', הפרו תורתך" [תהלים קיט, קכז], שאף בעשיית המצוות, שהוא עת לעשות לה' - הפרו התורה והחטיאו הכוונה. וכן הענין לבני ההמון, אשר לא ישיגו אל זאת המעלה... להיות כוונתם בה דרך כלל (הכוונה השייכת לכל המצוות) - קיום גזרה מוטלת עליו מאת השם, ועשיית הדבר לכבודו יתברך ולכוונת עשיית המצוה. ואם לא יתעורר על זה, אבל (אלא) שיעשה זה מצד ההרגל, מאין הרגש עשיית הדבר לכבוד בוראו, ומאין כוונת קיום מצוה, ויעתק (יעבור) על זה הצד ממצוה למצוה, ויאכל על דרך זה מצה בפסח וישב בסוכה בחג - הוא כדמיון החמור: נושא אלומותיו בעת הקציר, ומשא הענבים בעת הבציר, ומשא החיטים בעת הטחינה. לא גיענו משינוי העיתים שום התבוננות, רק שינוי המעשה דרך מקרה" [הקדמה לבית הבחירה].

מקור החיוב בתורה

וכאשר התברר לי חיובם ° מדרגה השכל, אמרתי בלבי, שמה הענין הזה אינו פתוב בספר תורתנו, ועל כן הניחו לחברו ° בספר שירנו אותו ויראנו עניניו, עד אשר בקשתי בספר התורה ומצאתי שזכר בו פעמים רבות, כמו שנאמר (דברים ו, ה): "ואהבת את יי אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאדך, והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוה היום על לבבך", ואמר (דברים ל, ט): "לאהבה את יי אלהיך לשמע בקולו ולדבקה בו", ואמר (דברים יא, א): "לאהבה את יי אלהיכם ולעבדו בכל לבבכם ובכל נפשכם", ואמר (דברים יג, ה): "אחרי יי אלהיכם תלכו ואתו תיראו", ואמר (ויקרא יט, יח): "ואהבת לרעך כמוך", ואמר (דברים י, ב): "ועתה ישאל מה יי אלהיך שאל מעמך כי אם ליראה", ואמר (דברים י, יט): "ואהבתם את הגר כי גרים הייתם בארץ מצרים, את יי אלהיך תירא אתו תעבד". והיראה והאהבה מחובות הלבבות.

לאווין בלבבות

ואמר בלאוין שבהן (דברים ה, יח): "ולא תחמד אשת רעך ולא תתאנה בית רעך שדהו ועבדו ואמתו שורו וחמורו וכל אשר לרעך", (ויקרא יט, יח): "לא תקם ולא תטור את בני עמך", (ויקרא יט, יז): "לא תשנא את אחיך בלבבך", (במדבר טו, טז): "ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם", (דברים טו, ז): "לא תאמץ את לבבך ולא תקפץ את ירך", ורבים פאלה.

כל התורה בלב ובלשון

ואחר כך השיב ° את כל העבודה אל הלב ואל הלשון, כמו שנאמר (דברים ל, א): "כי המצוה הזאת אשר אנכי מצוה היום לא נפלאה היא מקרה ולא רחקה היא, לא בשמים היא לאמר מי יעלה לנו השמימה ויקחה לנו וישמענו אתה ונעשנה, ולא מעבר לים היא לאמר מי יעבר לנו אל עבר הים ויקחה לנו וישמענו אתה ונעשנה, כי קרוב אליך הדבר מאד בפיה ובלבבך לעשותו". ובשאר ספרי הנביאים האריכו בענין והשיבו אותו בכמה מקומות, ואיני צריך להביאם, מפני שהם רבים וידועים.

מקור החיוב בחז"ל

וכאשר התברר לי חיוב מצות הלבבות מן התורה כאשר התברר מן השכל, חפשתי עליו דברי רז"ל, ומצאתי יותר מפרש בדבריהם ממה שהיא מפרש בספרים ומן השכל. קצתו בכלל, כמו שאמרו (סנהדרין קו, ב): "רחמנא לבא בעי", ואמרו (ירושלמי ברכות פ"א, ה"ח): "לבא ועינא תרי סרסורי דחטאה נינהו", וקצתו בפרט, במסכת אבות, שאין צורך להאריך בזכרו. ומצאתי הרבה ממונו במדותיהם ° ובמנהגיהם המקבילים מהם, כשהיו נשאלים על עניניהם, כמו שאמרו רבותינו זכרונם לברכה (מגלה כז, ב): "במה הארכת ימים".

שוגג ומזיד

וראיתי מצד הפתוב עוד במכה נפש בשגגה (במדבר לה, יא) שאינו חיב מיתה, ומי שהוא שוגג במצות אשר לא תעשינה, שהיו חיבים עליהם במזיד אחת מארבע מיתות בית דין או כרת, שאינו חיב עליהם ° אלא חטאת או אשם. וכל זה ° ראיה כי העקר בחיוב הענין אינו אלא עד שיהיו הלב והגוף משתתפין במעשה, הלב בכונתו, והגוף בתנועתו. וכן אמרו במי שעשה מצוה ולא נתפון לעשותה לשם שמים, שאינו מקבל ° עליה שכר.

קדימות חובת הלבבות

וכיון שקטב ° המעשה ועמודו גנויים על פגנת הלב ומצפוניו, ראוייה שתהא חקמת מצות הלב קודמת בטבע ° לחקמת מצות האברים.

חיובם - של מצוות הלב. **הניחו לחברו וכו'** - לא נכתב ספר המדרש ומפרט את מצוות הלב. **לא תאמץ את לבבך** - אסור להקשות את ליבו מלתת צדקה. **השיב** - התורה חוזרת ומלמדת. **אל הלב ואל הלשון** - כל עבודת ה' מיוסדת על הלב והלשון. **בכלל** - באופן כללי. **רחמנא לבא בעי** - ה' רוצה את הלב (שלמות רצון האדם). **לבא ועינא תרי סרסורי דחטאה נינהו** - הלב והעיניים הם שני המתווכים (הגורמים) לחטא. **במדותיהם** - של חז"ל. **במה הארכת ימים** - ובתשובה לשאלה זו מנו את הנהגותיהם ומידותיהם הטובות. **שאינו חיב עליהם** - בשוגג. **וכל זה** - פטור השוגג מעונש חמור. **שאינו מקבל וכו'** - אלא מעט שכר. **שקטב** - הציר עליו תלוי הדבר. **קודמת בטבע** - קדימה טבעית לפי שאחד מבוסס על חברו, כך המצוות המעשיות תלויות במצוות הלב.

ביאורים

סיבה נוספת תיתכן למה לא כתבו הקדמונים ספר על חובות הלבבות. ישנן מצוות שלא נוהגות בזמננו, שאין בית המקדש קיים. לצערנו, כל עבודת הקרבנות ודיני טומאה וטהרה, אינם קיימים בימינו. יתכן שגם חובות הלבבות הם מסוג מצוות אלו שאין הם קיימים כל הזמן ולכן הראשונים סברו שיש לכתוב פירושים על מצוות הנהוגות בכל עת.

אך אין הדבר כך. המצוות התלויות בלב מיוחדות בכך שחיובן הוא תמידי. אנו מחויבים בהם בכל יום ובכל שעה, בכל מקום, בין בארץ ישראל ובין בחוצה לארץ, במהלך כל חיינו.

מה שנדמה לנו שיש זמנים שאנו פנויים מעבודת ה' ולא מחויבים במצוות אלו זה רק בגלל שאנחנו התרשלנו ממלאכתנו.

רבנו בחיי מביא משל לעבד שאדונו הטיל עליו לעובדו בשני סוגי עבודות: בבית ובחוץ. העבודה בחוץ היא עבודה עם משימה מוגדרת, ובשעות ברורות. כשהעבד מסיים את העבודה הוא יכול לנוח ולפרוק את עול אדונו מעליו בשעה זו. לעומת זאת, העבודה בבית היא עבודה מתמדת. העבד צריך להיות דרוך בכל עת למטלות שצריך לעשות בבית. אם הוא מתרשל בכך, כנראה שאינו מבין את משימתו ואינו מעריך את גודל אדונו. הרצון להתמכר לבטלה ולהנאות העולם משכיח ממנו את תפקידו.

הנמשל הוא פשוט. העבד זה אנחנו. המצוות המעשיות זוהי העבודה בחוץ. יש למצוות האיברים זמן מוגדר שבו אנו צריכים לקיים אותם ולסייםם. לאחר שאדם קיים אותן הוא פטור מעבודה זו. אדם ששמע תקיעת שופר הוא קיים את המצוה ופטור ממצוה זו עד לפעם הבאה שיתחייב בה. לעומת זאת, העבודה בבית היא משל למצוות התלויות בלב. זו עבודה שקיימת בביתנו הפנימי, בתוך נפשנו פנימה. זו עבודה שאינה פוסקת, המלווה אותנו כל ימי חיינו. ואם אנו חושבים לעיתים שאנו פטורים מעבודה זו, אין זה בגלל שאין אנו חייבים בה אלא בגלל ששכחנו את גודל מלכנו ואת חשיבות תפקידנו ונטינו לתאוות העולם הזה.

סיבה נוספת שתיתכן מדוע לא נכתב ספר על מצוות אלו, מכיוון שהם מצוות מועטות שלא צריך להקדיש להם ספר מיוחד. על כך אומר רבנו בחיי שדווקא פרטי מצוות אלו הם מרובים מאוד. למצוות המעשיות יש גבול ומידה, לעומת זאת למצוות התלויות בלב ישנם פרטים מרובים מאוד שצריך לבארם די הצורך.

הרחבות

העולם הזה

אָלָא אֶהְבֵּת הָעוֹלָם. הרמח"ל מביא שלש צורות התייחסות לעולם הזה, עומק לפנים מעומק:

א. כהזדמנות להשיג זכויות: "והנה (הנראה במבט ראשון) מה שהורונו חכמינו זכרונם לברכה הוא, שהאדם לא נברא אלא להתענג על ה'... על כן הושם האדם בזה העולם בתחלה כדי שעל ידי האמצעים האלה המזדמנים לו כאן יוכל להגיע אל המקום אשר הוכן לו, שהוא העולם הבא, לרוות שם בטוב אשר קנה לו על ידי אמצעים אלה..."

ב. כמקום בו משיגים דבקות למרות הניסיונות: "וכשתסתכל בדבר תראה כי השלמות האמיתית הוא רק הדבקות בו יתברך... כי רק זה הוא הטוב. וכל זולת זה שיחשבוהו בני האדם לטוב, אינו אלא הבל ושוא נתעה... והנה שמו הקדוש ברוך הוא לאדם במקום שרבים בו המרחיקים אותו ממנו יתברך, והם הם התאוות החמריות אשר אם ימשך אחריהן הנה הוא מתרחק והולך מן הטוב האמיתי, ונמצא שהוא מושם באמת בתוך המלחמה החזקה... ואם יהיה לבן חיל וינצח המלחמה מכל הצדדין, הוא יהיה האדם השלם אשר יזכה לידבק בבוראו..."

ג. כמסייע לעבודת השם: "ואם תעמיק עוד בענין תראה כי העולם נברא לשימוש האדם. אמנם הנה הוא עומד בשיקול גדול. כי אם האדם נמשך אחר העולם ומתרחק מבוראו, הנה הוא מתקלקל, ומקלקל העולם עימו. ואם הוא שולט בעצמו ונדבק בבוראו ומשתמש מן העולם רק להיות לו לסייע לעבודת בוראו, הוא מתעלה והעולם עצמו מתעלה עימו" [מסילת ישירים א].

וּכְאֲשֶׁר נִתְבָּרַר לִי חַיִּיב הַחֲכֵמָה הַצְּפוּנָה מן השכל והפתיב והקבלה^ו, אֲמַרְתִּי, שְׁמָא הַמִּין הָזֶה מִן הַמִּצְוֹת אֵין אָנוּ חַיִּיבִין בּוֹ בְּכָל יַעַת וּבְכָל מְקוֹם, כְּשִׁמְשָׁה וְכִיּוּבֵל וְכִקְרָבָנוֹת. וְכְאֲשֶׁר עֵינֵתִי, מִצְאֵתִי שְׁאֲנוּ חַיִּיבִין בּוֹ תְּמִיד כָּל יְמֵינוּ, בְּלִי הַפְּסֵק, וְשִׂאִין לָנוּ שׁוּם טַעֲנָה בְּהִנְחָתוֹ, כְּמוֹ: יַחַד אֶלְהִינוּ בְּלִבָּנוּ, וְעִבְדוּ בְּמִצְפוּנָנוּ, וְלִירְאָה וְלִאֲהָבָה אוֹתוֹ, וְשִׁנְכִסְף לַעֲשׂוֹת הַמִּצְוֹת שְׁאֲנָחֵנוּ חַיִּיבִין בְּהוֹ, כְּמוֹ שְׁאֲמַר הַפְּתוּב (תְּהִלִּים קיט, ה): "אֲחֻלִּי" יִכְנוּ דְרָכֵי לְשִׁמּוֹר חֻקֶּיךָ, וְשִׁנְבִטֵחַ בּוֹ, וְשִׁנְמַסֵּר נַפְשׁוֹתֵינוּ אֵלָיו, כְּמוֹ שְׁנֶאֱמַר (תְּהִלִּים סב, ט): "בְּטַח בּוֹ בְּכָל יַעַת עִם שְׁפָכוֹ לִפְנֵי לִבְבָּכֶם", וְלִהְסִיר הַשְּׂנָאָה וְהַקְּנָאָה מִלִּבָּנוּ, וְשִׁנְפָּרֵשׁ מִמוֹתֵרִי עֵינָיִי הָעוֹלָם שְׁטוֹרְדִין אוֹתָנוּ מִעֲבֹדַת הַשֵּׁם, כִּי כָל זֶה אָנוּ חַיִּיבִין בּוֹ תְּמִיד בְּכָל יַעַת וּבְכָל מְקוֹם וּבְכָל שְׁעָה וּבְכָל רָגַע וְעַל כָּל עֵינִי, בְּעוֹד שְׁכַלְנוּ וְנִשְׁמַתְנוּ בְּנוֹ.

משל מלאכת
העבד בבית
ובשדה

וְהַדּוּמָה לָזֶה: עֵבֶד שְׁצָוָהוּ רַבּוֹ לַעֲשׂוֹת שְׁתֵּי מְלָאכּוֹת, הָאֶחָת בְּבֵיתוֹ וְהַשְּׁנִית בְּשָׂדֵה, כְּמוֹ עֲבֹדַת הָאֲדָמָה, וְלַעֲנֵן בְּהוֹ בְּעֵתִים יְדוּעוֹת וּבְשָׁעוֹת יְדוּעוֹת. אִם יַעֲבְרוּ הָעֵתִים הָהֵם, אוֹ אִם לֹא יִמְצָא לַעֲשׂוֹת מְפָנֵי דְבָר שִׁימְנַעְנֵנוּ, יִסְתַּלַּק מִעֲלֵיו חַיִּיב הַמַּעֲשֶׂה חוּץ לְבֵיתוֹ. אֲבָל הַמַּעֲשֶׂה שְׁצָוָהוּ לַעֲשׂוֹת בְּבֵיתוֹ אֵינוֹ מְסַתַּלֵּק מִעֲלֵיו כָּל יְמֵי עַמְדוֹ בּוֹ וְעִבְדוֹ אֶת אֲדוֹנָיו, כְּשִׁלָּא יִמְנַעְנֵנוּ מוֹנַע וְלֹא יִטְרַדְהוּ טוֹרְד, וְחַיִּיב הַמַּעֲשֶׂה תְּמִיד עֲלָיו כְּשִׁיפְנָה^ז.

וְכֵן מִצְוֹת הַלֵּב שְׁאֲנוּ חַיִּיבִין בְּהוֹ, אֵין לָנוּ טַעֲנָה בְּהוֹ וְלֹא טוֹרְד מְהוֹ, אֲלֵא אֶהְבֵּת הָעוֹלָם, וְשִׂאִין אֲנַחְנוּ מְבִינִים עֵינֵן בּוֹרְאָנוּ, כְּמוֹ שְׁנֶאֱמַר (ישעיה ה, יב): "וְהִיָּה כְּנוֹר וְנִבֵּל תִּהְיֶה וְחִלְלִי וְיִין מְשַׁתִּיָּהֵם וְאֵת פֶּעַל יְיָ לֹא יְבִיטוּ וּמַעֲשֶׂה יְדֵיו לֹא רָאוּ".

פרטי חובת
הלבבות מרובים

וְאֲמַרְתִּי, שְׁמָא הַמִּין הָזֶה מִן הַמִּצְוֹת אֵינוֹ מְתִילֵד^ח לְמִצְוֹת רְבוֹת, וְעַל כֵּן הִנִּיחוּ אוֹתָם וְלֹא חִבְרוּ בְּהֵם סֵפֶר מִיָּחַד. וְכְאֲשֶׁר חֻקְרָתִי עַל מְסַפְרָם וּפְרָקִיהֶם, מִצְאֵתִים לְרַב מְאֹד בְּהִתְלַדָּם, עַד שְׁחֻשְׁבֵּתִי כִּי מַה שְׁאֲמַר דָּוִד ע"ה (תְּהִלִּים קיט, יז): "לְכָל תִּכְלֶה^ט רְאִיתִי קֶץ רְחִבָּה^י מִצְוֹתָךְ מְאֹד", אֲמָרוּ עַל מִצְוֹת הַלְּבָבוֹת, כִּי מִצְוֹת הָאֲבָרִים יֵשׁ לָהֶם מְסַפֵּר יְדוּעָה, כְּמוֹ תַרְנ"ג מִצְוֹת, אֶךְ מִצְוֹת הַלְּבָבוֹת רְבוֹת מְאֹד, עַד כִּי אֵין לְתוֹלְדוֹתֵיהֶן מְסַפֵּר.

^והַחֲכֵמָה הַצְּפוּנָה - מצוות הלב. ^זוְהַקְּבָלָה - דברי חז"ל. ^חאֲחֻלִּי - לשון תוחלת ותקווה. ^טמְמוֹתֵרִי - מותרות. ^יוְעַל כָּל עֵינָיו - בכל מצב. ^{יא}וְלַעֲנֵן בְּהוֹ - בצרכיה. ^{יב}כְּשִׁיפְנָה - כשיש לו זמן פנוי. ^{יג}אֵין לָנוּ טַעֲנָה - אין עיכוב טכני שיכול למנוע מהאדם לקיימם. ^{יד}מְתִילֵד - מתפרט. ^{טו}לְכָל תִּכְלֶה - דבר גשמי ומוגבל. ^{טז}רְחִבָּה - ללא קץ, אין-סופית.

ביאורים

סברה נוספת מעלה רבנו בחיי מדוע לא נכתב ספר שמבאר את חובות הלבבות. מצוות הלב ידועות לכל ובני אדם מקיימים אותם בשלמות ובדקדוק ולכן אין צורך לבאר אותם ולעורר את בני האדם לקיימם. אך רבנו בחיי דוחה סברה זו מכל וכל. מחקירת דורות העבר הוא מגלה שרוב העם היה רחוק ממצוות אלו ורק יחידי סגולה עסקו בהם. ולכן אינו מובן מדוע לא נכתב על מצוות אלו ספר המעורר לקיימם.

יתכן שהמצב השתפר ובדור הזה, דורו של רבנו בחיי, רוב בני האדם מקיימים מצוות אלו ולכן ספר בנושא זה אינו נצרך. אך ההפך הוא הנכון. רוב העם נמצא במצב רוחני ירוד שאף קיום המצוות הנגלות לוקה בחסר. גם אצל מי שמקיים מצוות בשלמות ושנדבו ליבו ללמוד תורה הוא עוסק בעיקר בחלק של חובות האיברים - החלק המעשי של התורה, ואינו מברר את חובות הלבבות. הסיבה לכך היא שהמניע של לומדי התורה הוא מניע חיצוני, שנובע מרצון לכבוד ולמעמד. הם לומדים דווקא את החלקים הנגלים מכיוון שהם נראים לעין הכל וכך אותו לומד יראה לעיני כולם תלמיד חכם ומשכיל. המניע הנמוך הזה גורם לכך שלומדי התורה עוזבים את עיקר התורה ועוסקים בטפל, ולומדים תורה אך סוטים מהדרכתה. הדרכת התורה היא להעמיק בשורשי היהדות והאמונה. לא להשאיר את שורשי האמונה כמו האמונה בא-ל אחד רק ברמת המסורת שקיבלנו מאבותינו, אלא להעמיק ולחקור באמונה זו. התורה מצווה את האדם לדעת שיש אלוהים ולא רק להאמין בכך רק בגלל שסיפרו לנו. זהו חיוב גמור שהתורה ציוותה אותנו ומי שלא עושה כך אמונתו לוקה בחסר.

בירור האמונה והפנמתה בתוך ליבנו פנימה זוהי החכמה הצפונה. ובלשון התורה: 'וידעת היום והשבות אל לבבך' [דברים ל, א]. חכמה זו מאירה את עבודת ה' של האדם ונותנת משמעות לכל קיומם של המצוות המעשיות. לימוד חכמה זו אינו לוקח כמה ימים, אלא דורש להקדיש למענו שנים ארוכות. רבנו בחיי מביא סיפורים מחכמי הדורות אשר השקיעו בחכמת הלבבות השקעה מרובה במחשבה ובבירור אשר ארכו עשרות שנים. ובשונה מחכמת הנגלה, חכמה זו טמונה בלב האדם פנימה. עיקר ההשקעה היא להעמיק בנפש שנתן בנו הבורא, וממנה לחצוב דרכי אמונה ומידות ישרות. האלוהים עשה את האדם ישר. האדם צריך להעמיק הרבה כדי לגלות את היושר שקיים בקרבו ולגלות אותו בחייו המעשיים.

הרחבות

• **אז איך צריך ללמוד תורה...?**

הַיְדַעְתָּ כָּל מַה שְׂאֵתָה חַיֵּב לְדַעְתּוֹ מִן הַמִּצְוֹת... עַד שֶׁנִּפְנִיתָ לְחַשֵּׁב בְּשֵׂאלוֹת נְכַרְיֹת. טענת רבנו בחיי מתנגדת לדרך לימוד התורה המקובלת, לפיה עוסקים בסוגיות התלמוד שלא תמיד נוגעות הלכה למעשה. על טענה זו השיבה חת"ם סופר "במחילת כבוד החסיד ההוא (רבנו בחיי), לא זה הדרך סלולה אשר חפץ ה', ואשר כבשוהו רבותינו ז"ל וקבעו בש"ס... כי ידעו חז"ל שידיעת דברים אלו זהו האושר האמתי, וזה הוא המביא לאדם להבת ליבו ביראת ה' כל היום ודבקות בשמו הגדול, ובתנאי שתהיה תחילת כוונתו לשם ה'... ויהיו הדינים חביבים עליו, באופן שירצה להכין לו (להתכונן), אם אולי יזדמן כזה, מה יעשה, ולא שיהיה צריך לעיין עליו בשעת מעשה" [ויקרא כו, ג].

הרב קוק מבאר את כוונתו של רבנו בחיי באופן שלא יסתור את כוונת חז"ל, כמו שהעיר החת"ס: "אותם שלא באו לידי מדה זו, לישר את שכלם על פי העיונים העליונים, הם צריכים יותר לעסוק הפרטי של ההווה (פרטי סוגיות התלמוד), כדי שיוכלו לדון בלימוד דבר מדבר. וכן צריך זה כל אדם בעת ילדותו. אבל תלמידי-חכמים זקנים שירצו לשום עמלם בהשכלה עליונה של זכור הדעות והמידות, הם צריכים להיות גבורים בשנון ההלכות על פי המקורות היותר ברורים, ולא לעסוק כל כך בדקדוקים פרטיים..." [אורות התורה ט יג].

לרפואת אביעד בן ספירה הי"ו

וְאִמְרֵתִי עוֹד, שְׂמָא הָיָה כָּל כָּר מְבֹאֲרוֹת וַיְדוּעוֹת לְכָל, וְכָל בְּנֵי אֲדָם דְּבָקִים בָּהֶם, עַד שֶׁלֹּא נִצְטָרְכוּ לְחַבֵּר בְּסֵפֶר. וְעַיְנֵי מִנְהֵגֵי בְנֵי אֲדָם בְּרַב הַדּוֹרוֹת הַנִּזְכָּרִים בְּסֵפָרִים, וּמִצְוֹתָיִם רְחוּקִים מִן הַמִּין הַזֶּה מִן הַמִּצְוֹת, אֲלֵא הַרְיָזִים בְּחֵרֵי הַסְּגֻלָּה בָּהֶם, כְּפִי הַנִּזְכָּר עֲלֵיהֶם, אֶף הַשְּׂאֵר, כְּמֹה הָיָה צָרִיכִין לְהַעִיר וְלְהוֹרֹת אוֹתָם, וְכָל שָׂכֵן רַב אֲנָשֵׁי זְמוּנָנוּ זֶה, אֲשֶׁר זָלְלוּ בְּחֻקֵּי מִצְוֹת הָאֲבָרִים, כָּל שָׂכֵן בְּמִצְוֹת הַלְּבָבוֹת. וְאֲשֶׁר יִדְבְּנוּ לְבוֹ מֵהֶם לְעֵין בְּחֻקֵּי הַתּוֹרָה, הוּא מִתְפַּנֵּן לְדַבֵּר שִׁיקְרָא בּוֹ חֶסֶם אֲצֵל עַמֵּי הָאָרֶץ, וְשִׁיעֶשֶׂה לוֹ שֵׁם אֲצֵל הַגְּדוֹלִים, וַיֵּט מִדְּרָךְ הַתּוֹרָה אֵל מַה שֶׁלֹּא יִקְנֶהוּ מַעֲלָה יִתְרָה, וְלֹא יִקְנֶהוּ מִמְּכָשׁוֹל בְּנִפְשׁוֹ, וְשֵׁאֵם לֹא הָיָה יוֹדְעוֹ, לֹא הָיָה נֶעֱנֵשׂ עָלָיו, וְהַיְחִי לְעֵין בְּשִׂרְשֵׁי דָתוֹ וְיִסוּדֵי תוֹרָתוֹ, אֲשֶׁר לֹא הָיָה לוֹ לְהִתְעַלֵּם מֵהֶם וְלְהִנָּחֵם, וְשֶׁלֹּא יוּכַל לְקַיֵּם מִצְוֹת אֵם לֹא יִדְעֵם, וַיַּעֲשֵׂם, כְּמוֹ אֲמוּנַת הַיְחוּד, אֵם אֲנַחְנוּ חַיִּבִים לְעֵין בּוֹ מִצַּד שְׂכָלְנוּ, אוֹ אֵם יִסְפִּיק לָנוּ אֵם נִדְעָהוּ מִצַּד הַקְּבֻלָּה, שֶׁנֶּאֱמַר שְׂאֵלְהִינוּ אֶחָד, כְּאֲשֶׁר יִאֲמְרוּ הַפְּתָאִים מִבְּלֵי אוֹת וּמוֹפְתֵי, אוֹ אֵם אֲנַחְנוּ חַיִּבִים לְחַקֵּר עַל עֵנִין הָאֶחָד הָאֶמֶת וְהָאֶחָד הַעוֹבֵר, לְהַבְדִּיל הַעֵנִין הַזֶּה אֲצֵלְנוּ מִשְׂאָר עֵינֵי הָאֲחָדִים הַנִּמְצָאִים, אֵם לֹא. וְהַעֵנִין הַזֶּה אֵין הַמְּאֵמֵן רִשְׁאֵי שֶׁלֹּא יִדְעֶנּוּ, שֶׁהַתּוֹרָה הַזֵּהִירָה עָלָיו, דְּכָתִיב (דְּבָרִים ד, ט): "וַיְדַעְתָּ הַיּוֹם וְהַשַּׁבָּת אֵל לְבַבְךָ כִּי יְיָ הוּא הָאֱלֹהִים". וְכֵן שְׂאָר מִצְוֹת הַלְּבָבוֹת שֶׁזָּכְרָנוּ וְשֶׁאֵנוּ עֵתִידִים לְזַכֵּר, אֲשֶׁר לֹא תִגְמַר אֲמוּנַת הַמְּאֵמֵן אֵם לֹא יִדְעֵם וַיַּעֲשֵׂם, וְהִיא הַחֻקָּה הַצְּפוּנָה, אֲשֶׁר הִיא אוֹר הַלְּבָבוֹת וְנִגְהַ הַנִּפְשׁוֹת, וְעָלֶיהָ אֲמַר הַכְּתוּב (תְּהִלִּים נא, ח): "הֵן אֶמֶת חִפְצָתְךָ בְּטוֹחוֹת וּבְסֵתֶם חֻקְּךָ תוֹדִיעֵנִי".

וְאִמְרוּ עַל אֶחָד מֵהַחֻקִּים, כִּי הָיָה יוֹשֵׁב עִם בְּנֵי אֲדָם עַד חֻצֵי הַיּוֹם, וְכִשְׁהָיָה מִתְיַחַד עִם אֲבָרָיו הָיָה אוֹמֵר: הֲבֵי הָאוֹר הַצְּפוּן, וְהִיא אוֹמֵר עַל מִצְוֹת הַלְּבָבוֹת. וְנִשְׂאֵל אֶחָד מִן הַחֻקִּים עַל שְׂאֵלָה נְכַרְיֹת מִעֵינֵי דִין הַגְּרוּשִׁין, וְהַשִּׁיב אֵת שׂוֹאֵלוֹ: אֵתָה הָאִישׁ הַשׂוֹאֵל עַל מַה שֶׁלֹּא יִזְקֶנּוּ אֵם לֹא יִדְעֶנּוּ, הַיְדַעְתָּ כָּל מַה שְׂאֵתָה חַיֵּב לְדַעְתּוֹ מִן הַמִּצְוֹת אֲשֶׁר אֵינָךְ רִשְׁאֵי לְהִתְעַלֵּם מֵהֶם, וְאֵין רְאִיוֹ לָךְ לְפִשְׁעֵי בָהֶם. עַד שֶׁנִּפְנִיתָ לְחַשֵּׁב בְּשֵׂאלוֹת נְכַרְיֹת, אֲשֶׁר לֹא תִקְנֶה בְּהֵן מַעֲלָה יִתְרָה בְּתוֹרָתְךָ וְאֲמוּנַתְךָ, וְלֹא תִתְקַן בְּהֵן מַעֲשֵׂי נִפְשֶׁךָ. וְהִנֵּה אֲנִי נִשְׂבַּע, כִּי מִחֻמֵּשׁ וְשִׁלְשִׁים שָׁנָה אֲנִי מִתְעַסֵּק בְּמַה שֶׁצָּרִיךְ לִי מִמִּצְוֹת תּוֹרָתִי, וְאֵתָה יוֹדֵעַ רַב טְרַחֲוִי בְּעֵינֵי רַב הַסִּפְרִים אֲצֵלִי, וְלֹא פְנִיתִי לְבִי לְמַה שֶׁפְּנִיתָ לְבָךְ לְשֶׂאֵל עָלָיו. וְהָאֲרִיךְ לְהוֹכִיחוֹ וּלְבִישׁוֹ עַל זֶה.

וְחֶסֶם אַחַר אֲמַר: לְמַדְתִּי לְבָרֵר מַעֲשֵׂי חֻמֵּשׁ וְעֶשְׂרִים שָׁנָה. וְאִמְרוּ חֶסֶם אַחֵר: יֵשׁ מִן הַחֻקִּים מַה שֶׁהוּא צְפוּן בְּלְבוֹת הַחֻקִּים כְּמִטְמוֹן הַנְּסֵתָר, אֲשֶׁר אֵם יִסְתִּירוּהוּ לֹא יִשְׁגֶּנּוּ אֲדָם, וְכִאֲשֶׁר יִגְלוּהוּ לֹא יַעֲלֵם מֵאֲדָם יִשְׂרָאֵל אֲמִרְיָהֶם בּוֹ, וְזֶה כְּמוֹ שֶׁאֲמַר הַכְּתוּב (משלי כו, ח): "מִיִּם עֲמֻקִּים עֲצָה בְּלֵב אִישׁ וְאִישׁ תְּבוּנָה יִדְלָגָה", רִצָּה לִזְמֵר, כִּי הַחֻקָּה תְקוּעָה בְּתוֹלְדַת הָאֲדָם וְטָבְעוּ וּבְכָח הַכְּרָתוֹ כְּפִיִּים הַטְּמוּנִים בְּלֵב הָאָרֶץ, וְהַנְּבוֹן הַמְּשֻׁכֵּל יִשְׁתַּדֵּל לְחַקֵּר עַל מַה שֶׁיֵּשׁ בְּכֹחוֹ וּבְמִצְפּוּנָיו מִן הַחֻקָּה, לְגַלוֹתָהּ וְלְהַרְאוֹתָהּ, וְיִשְׂאֵבְנָה מִלְּבוֹ, כְּאֲשֶׁר יַחְקֵר עַל הַמִּים אֲשֶׁר בְּמַעְמְקֵי הָאָרֶץ.

הֵן - מצוות הלב. הַשְּׂאֵר - ההמון. הוּא מִתְפַּנֵּן וְכו' - פונה לעסוק בחלקי התורה שיביאו לו כבוד. מַעֲלָה יִתְרָה - מידה טובה. וְשֵׁאֵם לֹא הָיָה יוֹדְעוֹ - את מה שלומד (כדי שיכבדוהו). וְהַיְחִי לְעֵין - ועזב את העיניו. יִדְעֵם - את יסודות האמונה. אֲמוּנַת הַיְחוּד - לדוגמה: יש להעמיק מה כוללת חובתנו באמונת היחוד. הַקְּבֻלָּה - מסורת אבות. מִבְּלֵי אוֹת וּמוֹפְתֵי - בלי להביא ראיה על יחודו. הָאֶחָד הָאֶמֶת וְהָאֶחָד הַעוֹבֵר - מבואר בשער הייחוד פרק ה. הָאֶחָד הַעוֹבֵר - אחדות מקרית. לְהַבְדִּיל וְכו' - אחדות ה' שונה ממושג האחדות בשאר הברואים. אֶמֶת חִפְצָתְךָ בְּטוֹחוֹת - ה' חפץ שהאמת תהיה מושרשת בכליותנו, בקרבנו. מִתְיַחַד עִם אֲבָרָיו - יושב לבדו. נְכַרְיֹת - מקרה שאינו מצוי. לְבָרֵר מַעֲשֵׂי - שיהיו לשם ה' בלא נגיעה עצמית. וּבְכַח - פוטנציאל. יַחְקֵר - יחפש.